

Международная борьба с преступностью. М., 1972. 8. Тимченко Л.Д. Международное право: Учебник. Харьков, 1999. 9. Бирюков П.Н. Международное право: Учебн. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2000. 10. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменьського. К., 2005. 11. Курс міжнародного права. В 7 т. Т. 6.: Отрасли международного права (И.Н. Арцибасов, И.И. Лукашук, Б.М. Ашавский и др.). М., 1992. 12. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму: прийнята 09.12.1999 р. // Система інформаційно-правового забезпечення «Ліга: Закон». Файл: MU99059.LHT. 13. Міжнародна конвенція по боротьбі із підробкою грошових знаків: прийнята 20.04.1929 р. // Система інформаційно-правового забезпечення «Ліга: Закон». Файл: MU29004.LHT. 14. О правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам: Конвенция государств-участников СНГ, принятая 7 октября 2002 г. // Прокурорская и следственная практика. 2003. № 3-4. 15. Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Народной Республикой Болгарией о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам: подписан 19 февраля 1975 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. 1976. № 8. Ст. 133. 16. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Х., 2001. 17. Смирнов М. Сутність та правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу // Підприємництво, господарство і право. 2004. № 4. 18. Виноградова О.І. Принципи міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю // Право України. 1999. № 4. 19. Тертишник В., Тертишник О. Проблеми міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства // Підприємництво, господарство і право. 2003. № 10.

Надійшла до редколегії 30.03.06

А.А. Васильєв

КОМПЛЕКСНА СУДОВА ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ОСУДНІСТЬ ОСОБИ

Метою статті є обґрунтування необхідності проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи щодо осіб з психічними розладами та аномаліями для визначення психічного стану особи і її здатностей під час вчинення злочину. Призначення експертизи, відповідно до ст.76 КПК України, є обов'язковим, якщо мова йде про визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого при наявності в справі даних, які викликають сумнів щодо осудності останнього. Але якщо проведення судово-психіатричної експертизи (далі СПЕ) цілком досить для вирішення судом питання про осудність чи неосудність особи, то даних, отриманих у ході такої експертизи, замало для вирішення питання про вплив певних психічних розладів та аномалій, внаслідок яких особа під час вчинення злочину не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, виникає необхідність застосування не тільки даних психіатрії, а й психології шляхом проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи (КСППЕ).

Об'єктом дослідження є інститут осудності у кримінальному праві, предметом – визначення психічного стану особи за допомо-

гою комплексної судової психолого-психіатричної експертизи, що дає змогу судити про вплив психічних розладів та аномалій на здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Ступінь дослідження проблематики, що розглядається, обмежується вивченням лише деяких аспектів проведення судової психолого-психіатричної експертизи і відображено у працях таких науковців та експертів-практиків: Л.М. Балабанова, В.В. Горінов, В.Р. Гульдан, М.Г. Іванов, Й.А. Кудрявцев, В.Мельник, Т.П. Печернікова, О.Д. Ситковська, Б.В. Шостакович та ін. В той же час психічний стан, про який іде мова, характеризується дуже щільним сплетенням норми та патології і викликає багато суперечок, тому питання, що розглядається, є досить актуальним і потребує комплексного дослідження.

У нашій державі КСППЕ не набула значного поширення на відміну від інших країн. Так, наприклад, розглядаючи практику застосування КСППЕ у Російській Федерації (далі РФ), Й.А. Кудрявцев вказує, що «... серед усіх СПЕ, які було проведено у РФ у 1997 р. (155 956), на долю КСППЕ припадало 8,3 %, у 2000 р. – 14,2 % (з 177 233)» [1, с. 9].

Відповідно до ст. 204 КПК, «...коли в справі є дані, які дають підстави вважати, що обвинувачений під час вчинення суспільно небезпечного діяння був у неосудному або обмежено осудному стані, а також, коли він вчинив злочин в осудному стані, але після вчинення злочину захворів на психічну хворобу, яка позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, слідчий для визначення психічного стану обвинуваченого призначає судово-психіатричну експертизу» [2, с.120]. Такими підставами можуть виступати наступні обставини: обвинувачений під час вчинення злочину, перед ним або після нього поведився неправильно, дії його були маломотивованими, безглуздими і незрозумілими, а пояснення та вислови його з цього приводу носили явно хворобливий характер [3, с.31]; неясність мотивів вчинення злочину, дивності поведінки даної особи, безглуздість його свідчень [4, с. 83]; виявлення раніш не притаманних особі форм поведінки, жорстокість та тяжкість вчиненого [5, с.97]; наявність даних про її психічне захворювання у минулому [6, с.18] і т. і.

Результат проведення СПЕ формулюється у заключній частині акту у висновку щодо здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними під час вчинення злочину та посилення на наявність або відсутність у особи певного психічного розладу чи аномалії. Якщо висновок експерта-психіатра про здатність або нездатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і (або) керувати ними під час вчинення злочину не викликає сумнівів, суд на основі таких даних, зафіксованих у акті експертизи, може прийти

до висновку про осудність особи (що являє собою матеріальну підставу наявності суб'єкта злочину) або про неосудність (формальну підставу, що надає суду можливість призначити особі примусові заходи медичного характеру), то висновок щодо нездатності повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними викликає багато запитань. Найважливішими з них є питання щодо визначення ступеня зниження здібностей до усвідомлення своїх дій (бездіяльності) та (або) можливості керувати ними, відповідь на яке може дати суду необхідні підстави для визнання особи обмежено осудною, а також питання про механізм формування та реалізації вчиненого діяння. Можна погодитись з В.Мельником, що «...без розкриття ролі особистих, психопатологічних, ситуаційних факторів у генезі правопорушення висновку про обмежену осудність суб'єкта злочину бути не може» [7, с.103].

Найпростішим способом вирішення цієї проблеми було б розширення кола питань, на які експерт-психіатр повинен відповісти в ході проведення СПЕ. Однак, у експерта-психіатра таким чином буде обов'язок не тільки виявити певне порушення (психічну хворобу або розлад) та констатувати здатність або нездатність особи до усвідомленої та вольової поведінки під час вчинення злочину, але й довести зв'язок виявленої патології або порушення непсихотичного рівня з вчиненим діянням. Таке завдання буде виходити за межі СПЕ та компетенції експерта-психіатра, оскільки під час проведення СПЕ, як вказує О.Д. Ситковська, «...не вивчається мотивація, особистість, як цілісність, найбільш характерні її риси, що мають значення для вчинення того чи іншого виду суспільно небезпечного діяння» [8, с.112]. Так, методики, які застосовуються для вивчення впливу психічних аномалій на особу під час вчинення діяння виходять за межі діагностики захворювання і потребують застосування професійних знань експерта-психолога. Крім цього, існуюча практика застосування норми про обмежену осудність вказує на необхідність надання у висновку експерта більш широкої характеристики стану особи під час вчинення злочину.

Вибіркове вивчення кримінальних справ, у яких особу було визнано обмежено осудною, тобто такою, яка під час вчинення злочину внаслідок наявного у неї психічного розладу не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, показує, що для визначення психічного стану особи призначається лише судово-психіатрична експертиза, хоча, як вказує Л. М. Балабанова, ряд авторів вважає за необхідне проведення спочатку судово-психіатричної, а у випадку осудності під експертного – судово-психологічної експертизи [9, с.240].

Базуючись на цьому, на наш погляд, більш ефективним і цілком обґрунтованим було б призначення саме комплексної судової

психолого-психіатричної експертизи відносно осіб, у яких спостерігається наявність психічного розладу або аномалії, що не виключає осудності. Метою такої експертизи повинно бути виявлення ступеня зниження здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними під час вчинення злочину, а також для визначення впливу психічного розладу або аномалії на поведінку особи у механізмі формування і реалізації інкримінованого діяння.

Як вказує В.Мельник, проведення КСППЕ дає змогу провести всебічний аналіз генезу інкримінованого діяння з винесенням адекватного експертного висновку [7, с.103].

Так, за допомогою даних, отриманих внаслідок проведення КСППЕ, суд матиме змогу оцінити здібності особи до вибору способу, знарядь і засобів вчинення злочину з урахуванням часу, у визначеному місці та за наявності обстановки, що склалася (ситуаційні ознаки), а також оцінити мотив та мету вчинення злочину, мотивацію, спрямованість та здібності особи до адекватного вибору мети (мотиваційні ознаки), визначити емоційний стан особи, її темперамент, спрямованість, характер, здібності.

Вказані ознаки нададуть суду можливість визначити, наскільки і яким чином психічні розлади та аномалії впливали на особу в конкретній ситуації (під час вчинення злочину). Суд повинен розглядати ці ознаки дуже детально, оскільки лише на підставі їх глибокого аналізу можна судити про здібності особи під час вчинення конкретного злочину та механізм протиправної поведінки.

Аналізуючи ці ознаки, слід зазначити, що ситуаційна ознака знаходить свій прояв в тому, що в ситуації, яка склалася, особа внаслідок психічного розладу може неадекватно сприймати об'єктивну дійсність і не може «правильно зіставити» її зі своїми реальними можливостями. Мотиваційна ознака, у свою чергу, може виявлятися як в ситуаційно спровокованих діяннях (злочинах), так і під впливом сторонніх осіб, а також внаслідок патологічної зміни мотиваційної сфери.

Стосовно проведення судової експертизи, А.В. Хрящевим для достовірної судово-психіатричної експертної оцінки осіб з психічними аномаліями було запропоновано 4 реєстри критеріїв: клінічний, адаптаційний, ситуаційний та мотиваційний, які визначають суспільно небезпечні діяння осіб з психічними розладами [10, с.37].

Такі критерії дозволяють надавати більш диференційовану оцінку психічного стану особи під час вчинення злочину, а також дають змогу судді (юристу) співвіднести психічний стан особи (який характеризується зниженням здатності особи до свідомої та вольової поведінки) за наявності певного психічного розладу або аномалії із вчиненим злочином і прийти до висновку про необхід-

ність врахувати такий психічний стан при виборі форми реалізації кримінальної відповідальності та призначенні покарання.

У разі призначення особи покарання, яке пов'язане з позбавленням волі, рекомендації психіатра та психолога дозволять одразу ж надати особам медичну допомогу, створити для них спеціальні умови праці і побуту, організувати вплив на засудженого з урахуванням їх психічного здоров'я. Ігнорування рекомендацій або їх відсутність може дуже негативно відбитися на процесі відбуванні покарання. Так, наявні у особи психічні розлади та аномалії, по-перше, можуть ускладнити взаємовідносини з іншими засудженими, що негативно позначиться на «кліматі» у колонії, по-друге, можуть перешкоджати досягненню цілей покарання.

Застосування комплексних знань також позитивно відзначиться на рекомендаціях експертів щодо застосування відносно особи примусових заходів медичного характеру. Хоча в існуючій практиці судово-психіатричних експертиз, проведених Міжобласним центром судово-психіатричних експертиз клінічної психіатричної лікарні №15 м.Харкова за період від 1 вересня 2001 р. до 1 вересня 2003 р., тобто за 2 роки існування законодавчо закріпленої норми про обмежену осудність, в жодному з досліджених випадків відносно осіб, які мають психічні розлади такого роду, не було рекомендовано застосування примусових заходів медичного характеру. Ми допускаємо можливість їх застосування у випадку, якщо характер розладу свідчатиме про підвищену суспільну небезпечність такої особи. Але висновок про суспільну небезпечність особи можна зробити, лише визначивши індивідуальні патохарактерологічні особливості обвинувачуваного з психічним розладом або аномалією, емоційний стан особи, її темперамент, спрямованість, характер, здібності, характер та структуру порушень, що є питаннями, на які повинен давати відповідь експерт-психолог.

Роблячи висновок з вищевказаного, на наш погляд, для виявлення психічних розладів, що не виключають осудності, в окремих випадках необхідно призначати комплексну судову психолого-психіатричну експертизу для визначення ступеня зниження здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними під час вчинення злочину. Для цього необхідно внести відповідні доповнення у діючий КПК України, який у ст. 204 містить посилання на необхідність проведення тільки судово-психіатричної експертизи. Вирішення цієї проблеми не обмежується лише зміною або доповненням діючого процесуального законодавства, а потребує подальшої, більш глибокої комплексної розробки її науковцями у галузі правознавства, психології, психіатрії та експертами-практиками.

Список літератури: 1. Кудрявцев И. А. Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза (КСППЭ) на современном этапе развития: достижения, проблемы, перспективы // Российский психиатрический журнал. 2002. № 8. 2. Уголовно-процессуальный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 августа 2003 года). Х., 2003. 3. Калашник Я. Назначение судебно-психиатрической экспертизы // Соц. законность. 1957. № 4. 4. Кудрявцев И. А. Психолого-психиатрическая экспертиза: проблемы и перспективы // Психологический журнал. 1985. Т. 6. № 1. 5. Печерникова Т. П., Гульдман В. В. Актуальные вопросы комплексной психолого-психиатрической экспертизы // Психологический журнал. 1985. Т. 6. № 1. 6. Элькин П. С. Расследование и судебное рассмотрение дел о невменяемых. М., 1958. 7. Мельник В. До проблеми обмеженої осудності // Право України. 1999. № 1. 8. Ситковская О. Д. Аффект: криминально-психологическое исследование. М., 2001. 9. Балабанова Л. М. Судебная патопсихология (вопросы определения нормы и отклонений). Д., 1998. 10. Хряшев А. В. Регистры критериев судебно-психиатрической экспертной оценки лиц с психическими аномалиями // Российский психиатрический журнал. 2003. № 4.

Надійшла до редакції 03.05.06

С.В. СИМОВ'ЯН

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ДПА УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТБИ З ВІДМИВАННЯМ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Розвиток нових економічних відносин на фоні перспектив вступу нашої держави до Світової організації торгівлі зумовлює необхідність забезпечення ефективності державного фінансового контролю в Україні та постійного удосконалення системи органів державної влади, що здійснюють цей контроль. Особливе місце у системі органів державного контролю займає Державна податкова адміністрація України (ДПА України) – центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, основною метою якого є забезпечення законності надходження податків та зборів до бюджетів та державних цільових фондів. Інакше кажучи, ДПА відповідно до законодавства забезпечує виконання державної фіскальної політики, одним з напрямків якої є здійснення податкового контролю.

Правові відносини у сфері податкового контролю є дуже численними, адже об'єктами цього виду контролю виступають усі підприємства та організації, які сплачують податки та збори. Тому запорукою ефективної реалізації єдиної фіскальної політики є чітка координація діяльності підрозділів Державної податкової адміністрації. В той же час недосконалість нормативної бази, що регламентує діяльність ДПА, нерідко призводить до неузгоджених дій підрозділів цього державного органу.

Створення в Україні національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів внесло свої коре-